



Leeskring bibliotheek Rumst – 10 februari 2014

In tijden van afnemend licht

Eugen Ruge

Breda: De Geus, 2012. 349 p.

O.T.: *In Zeiten des abnehmenden Lichts: Roman einer Familie.*
Vertaald door Josephine Rijnaarts



De auteur

Eugen Ruge werd in 1954 geboren in Soswa, in de oostelijke Oeral. Zijn communistische vader was in 1933 voor de nazi's naar Rusland gevlucht, waar hij als Duitser naar een goelag gedeporteerd werd. Ruges moeder kwam uit Rusland. Ruges vader, de bekende DDR-historicus Wolfgang Ruge, wilde niet dat zijn zoon historicus of schrijver werd, hij drong er op aan dat hij natuurwetenschappen zou studeren. Eugen moest kunnen werken in een omgeving die zo veel mogelijk vrij was van ideologie. Tot 1985 was hij wetenschappelijk medewerker aan het Centraal Instituut voor Geofysica in Potsdam. Toen de partij zich te veel ging bemoeien met zijn werkgebied, het onderzoek naar aardbevingen, nam hij ontslag. Hij vond researchwerk bij de documentaire filmstudio's van de DEFA en begon een carrière als schrijver. In 1988 vluchtte Ruge naar West-Duitsland, want: "De DDR verveelde me, ik kon er niets over schrijven. Dat klinkt misschien wat oneerbiedig, maar voor iemand die wil schrijven, is het een existentieel probleem als er over het land waarin men woont niets meer te zeggen valt. Het was een vergissing, maar dat besepte ik pas toen de DDR niet meer bestond." Toch is Eugen Ruge niet iemand die de verdwenen DDR verheerlijkt of die aan 'ostalgie' lijdt. De jaren voor zijn laatste prozadebuut was hij vooral met theater bezig. Hij vertaalde een aantal werken uit het Russisch, waaronder vijf theaterstukken van Anton Tsjechov. Hij regisseerde ook zelf en sinds 1989 gaf hij heel wat originele toneelstukken en luisterspelen uit. Een van zijn grote komedies is *Babelsberger Elegie* (Elegie van Babelsberg, 1997). Een sleutelscène daarin is de negentigste verjaardag van de grootvader, wiens enige kleinkind een wankel feesttafel klaarzet en vervolgens naar het westen vlucht. Wanneer 's avonds een partijfunctionaris op de tafel leunt, stort de hele constructie in elkaar. Het was een toespeling op de DDR die korte tijd later hetzelfde lot onderging en voor Ruge was dit stuk de voorloper van zijn roman *In Tijden van Afnemend Licht*. In een interview stelde Eugen Ruge terugblikkend vast: "Ik heb mijn hele leven voor dit boek gerepeteerd."

Bibliografie

2011 *In Zeiten des abnehmenden Lichts*. vert. als: *In tijden van afnemend licht* (2012)

2013 *Cabo de gata* (novelle)

Voorheen vertaalde en schreef Ruge vooral toneelstukken.

Hij verzorgde in 2012 de uitgave van de Russische memoires van zijn vader Wolfgang Ruge: *Gelobtes Land. Meine Jahre in Stalins Sowjetunion – sein Lebensbericht*

Het verhaal

Een familiechroniek over het leven van vier generaties in de DDR, tussen 1952 en 2001. De kern van het verhaal is de 90^e verjaardag van partijlid Wilhelm, kort voor de val van de Berlijnse muur en het eindigt met zijn kleinzoon Alexander die zich ten tijde van nine/eleven terugtrekt in een kustdorpje in Mexico en vrede probeert te sluiten met zichzelf en zijn familie. Het boek biedt politiek, sociaal en intermenselijk een blik op het leven van een Russisch-Duitse familie in de tweede helft van de 20^e eeuw.

Wilhelm en Charlotte Powileit (de eerste generatie) zijn in 1940 vanwege hun communistische sympathieën nazi-Duitsland ontvlucht naar Mexico. In 1952 keren ze terug naar de DDR waar ze de rest van hun leven voor en door de partij zullen leven. Kurt en Werner Umnitzer, de zonen van Charlotte uit een eerder huwelijk, komen op hun vlucht in Rusland terecht. Nadat Kurt in een brief aan zijn broer kritiek uit op het buitenlandbeleid van Stalin wacht hen jaren strafkamp. Werner overleeft het niet. In Rusland trouwt Kurt met Irina Petrovna. In 1956 komen zij naar de DDR, waar Kurt als historicus boeken vol zal schrijven over de socialistische arbeiderspartij. Deze tweede generatie gaat al opportunistischer om met het socialisme en de dictatuur. Hun zoon Alexander verpersoonlijkt de derde generatie. Hij is geen lid van de partij, gelooft er niet in, heeft teveel de leugens gezien, maar vindt geen echte levensbestemming. Markus tenslotte is de zoon van Alexander, geboren in 1977. Voor deze vierde generatie is de geschiedenis van de DDR nog een onbetekenend fait divers.



schrijven en regisseerde en schreef hij toneelstukken. Ruge vluchtte in maart 1989 met valse papieren naar West-Duitsland. Hij is de zoon van Wolfgang Ruge, DDR-historicus.

Foto: De familie Ruge in 1954

Autobiografische elementen

Het boek is sterk autobiografisch en kon ook pas geschreven worden na de dood van de meeste hoofdpersonages. Pas toen kon Ruge schrijven vanuit de perspectieven van de verschillende familieleden. Zoals Alexander in de roman is Ruge een marathonloper, kreeg ook de schrijver een kankerdiagnose te verwerken die hem haast deed maken met het

Waardering van recensenten

Het boek werd in Duitsland zeer gelauwerd en kreeg in 2011 de Deutschen Buchpreis. In juni 2013 waren al meer dan een half miljoen exemplaren verkocht.

“... juist doordat hij ze laat zien in hun dagelijkse beslommeringen, worden het mensen van vlees en bloed. Ruge velt geen oordelen, hij toont en hij doet dat niet zonder humor.”

Willem van Zadelhoff in de Standaard, 21/09/2012

“Knap bedacht en knap geschreven. Zijn scènische roman schakelt behendig tussen perspectieven en toonaarden, tussen de sarcastische opa en de vetcoole achterkleinzoon, tussen schrijnend huwelijksleed en groteske slapstick.(...) Dat filmische is tegelijk de zwakte van het boek. De personages blijven schetsmatig, als de krabbels op een storyboard. Ze komen niet echt tot leven, missen de innerlijke dynamiek waardoor literaire personages zich van filmpersonages onderscheiden.” *Antoine Verbij In Trouw, 13/10/2012*

“Eugen Ruges ‘In zeiten des abnehmendes Lichts is een feest voor de lezer, ook al door de sublieme dialogen en de vele alledaags-waanzinnige scènes uit het leven, niet alleen in de DDR.” *Will Rouleaux, NRC Handelsblad 21/10/2011*

“In de grandioze familiechroniek ‘In tijden van afnemend licht’ beschrijft Eugen Ruge de neergang van de communistische utopie in de DDR. Met dit boek zet hij zich meteen op de internationale literaire kaart.” *Piet de Moor, De Morgen 1/09/2012*

Waardering van de leeskring

De leeskring had bijna unaniem een zeer hoge waardering voor het boek. Men had genoten van de perfecte taalbeheersing en de humor van de auteur. De montagestructuur was dan niet altijd even gemakkelijk geweest, het bleek een uitdaging die leidde tot verdieping in de materie, terwijl de verschillende standpunten van waaruit alles bekeken werd leidde tot mededogen met de personages, ook al waren ze niet altijd even sympathiek afgeschilderd. De meeste lezers voelden wel aan dat ze een stuk geschiedenis van de DDR misten om het boek naar volle waarde te schatten.

Opbouw

Het boek bezit een zeer hecht geconstrueerde opbouw. Die structuur en de opeenvolging van hoofdstukken was het eerste dat op papier stond volgens de schrijver. De wiskunde vormde Ruge's voorstellingsvermogen en ruimtelijk inzicht, wat hem hielp om een duidelijk overzicht van de romanstructuur, “de vele verbanden, verwickelingen en verwijzingen drie jaar lang in mijn hoofd te houden,” zo vertelde hij in een interview.

Het verhaal wordt verteld in 20 hoofdstukken die elk een jaartal als titel dragen. Er is een reeks van 6 hoofdstukken rond de verjaardag van Wilhelm, allen getiteld 1 oktober 1989. Er zijn 5 hoofdstukken, getiteld 2001, waarin Alexander afscheid neemt van zijn demente vader Kurt en naar Mexico trekt, op zoek naar het legendarische land dat zijn grootmoeder verloor toen ze terugkeerde naar de DDR. Daarnaast zijn er 9 hoofdstukken die elk een verschillend jaartal dragen als titel.

2001	Alexander	bij demente Kurt, neem geld uit safe voor zijn reis
1952	Charlotte	in Mexico (o.a. Puerto Angèl) en terugkeer naar Duitsland
1 oktober 1989	Irina	overdenkt waarom ze niet naar Wilhelms verjaardag wil
1959	Alexander	, 4 jaar, wacht op zijn reis naar Rusland
2001	Alexander	vliegt naar Mexico. Lawaai, muziek en een beroving
1961	Charlotte	denkt over haar werk en Wilhelm. Schrijft boekrecensie
1 oktober 1989	Nadjezda	Ivanovna gaat naar Wilhelms verjaardag met augurken
1966	Kurt	is terug van een congres in Moskou. Collega wordt ontslagen
1 oktober 1989	Wilhelm	zijn verjaardag. Ondanks Alzheimer kent hij partijlied
1973	Alexander	in het leger- Rolling Stones- vriendin Christina
2001	Alexander	in Teotihuacán, bezoekt de zonnepiramide
1976	Irina	kerstgans 1- Sasje brengt zwangere vriendin mee
1 oktober 1989	Markus	, 12 jaar, op verjaardag, voelt zich in de steek gelaten
1979	Kurt	bezoekt Alex in kraakwoning- zoektocht eten - Vera
2001	Alexander	trekt naar Puerto Angèl aan de kust
1 oktober 1989	Kurt	ziet vele oude gasten en Melitta op verjaardag - Vera
1991	Irina	kerstgans 2- Irina drinkt teveel - Alex en Catrin stappen op.
1995	Markus	: 18 jaar, in opleiding, drugs, uitgaan, begrafenis Irina
1 oktober 1989	Charlotte	na afloop van feest, ook zij vergeet, vergiftigt Wilhelm
2001	Alexander	schrijft brief aan Marion, loopt, aantekeningen Wilhelm

Tijd

Het boek speelt zich af tussen 1952 en 2001. Vanaf mei 1952 werd de grens tussen Oost- en West-Duitsland met prikkeldraad en wachttorens versperd en de aanval op de twintowers in New York op 11 september 2001 was het gewelddadige slotakkoord van de naoorlogse periode. De hoofdstukken in Mexico concentreren zich rond deze aanval: Alexander blijft de krant van 12 september lezen. In de hoofdstukken met Nadjezda en Charlotte wordt ook nog een terugblik voorbij 1952 geworpen, waardoor in totaal een

periode van minstens 80 jaar in beeld komt. Zes dagen na Wilhelms verjaardag zal de 40e verjaardag van de DDR gevierd worden.

Plaats en ruimte

Het boek speelt zich grotendeels af in en om Oost-Berlijn en vooral in de persoonlijke leefwereld van de personages, niet op partijcongressen of in overheidsgebouwen. Alleen hoofdstuk '1979' toont de mistroostige wereld rond Berlin Alexanderplatz. De hoofdstukken getiteld '2001', spelen zich grotendeels in Mexico af, het land dat in het interbellum een toevluchtsoord was voor veel communisten.

Perspectief en verteller

Elk hoofdstuk heeft een eigen hoofdpersoon vanuit wiens perspectief het verhaal wordt verteld en dat varieert van de 4-jarige Alexander tot de 90-jarige Wilhelm. Er is een onzichtbare verteller die zich in elk hoofdstuk verplaatst in de persoon door wiens ogen het verhaal beschreven wordt. De verjaardag van Wilhelm ziet de lezer dus vanuit zes verschillende invalshoeken waardoor hij meer kennis opbouwt dan waarover de romanpersonages zelf beschikken. Zo weten enkel Charlotte en de lezer dat Wilhelm vergiftigd werd.

Personages

Wilhelm heeft weinig opleiding gevolgd en werkte voor de oorlog als koerier voor de Komintern. Hij verbleef twaalf jaar in Mexico, als communist op de vlucht voor de nazi's, maar verdiende daar nauwelijks zijn kost. Terug in Duitsland is hij zeer in zijn element, als overtuigd stalinist en met zijn aura van vluchteling, wordt hij een belangrijk partijlid en is een modelcommunist die jaarlijks onderscheidingen ontvangt en voortdurend in de weer is met hulpcomités, omringd door "een stelletje strooplikkers" p. 53. Hij is een fantast, schat zichzelf erg hoog in, loopt altijd rond in kostuum met das en is een tiran voor de mensen die hem omringen. Hij lijdt tenslotte aan Alzheimer, maar beschouwt zichzelf nog altijd als alwetend.

Charlotte heeft in haar jeugd en eerste huwelijk heel wat te verduren gehad en voelt zich pas in de communistische partij gewaardeerd en aanvaard. Zij is een sterke vrouw die veel ontwikkelder is dan Wilhelm en die zich ergert over het gemak waarmee hij door het leven gaat terwijl haar harde werk aan een diplomaten school veel minder wordt gewaardeerd. Zij blijft in Berlijn dromen van Mexico als een soort verloren paradijs. Haar woede en haat t.o.v. Willem houdt ze tenslotte voor zich en ze wordt door de rest van de familie als een bemoeizuchtige ruziemaker beschouwd. Zij vergiftigt Wilhelm op de avond na zijn 90e verjaardag.

Kurt: de zoon van Charlotte die onder Stalin tien jaar strafkamp en vijf jaar verbanning in de Oeral overleefde, jaren die hem traumatiseerden (zie p. 152-153). Hij trouwt met de Russische Irina en keert met zijn gezin terug naar Berlijn na de destalinisatie. Hij is er professor moderne geschiedenis en besteedt zeer veel tijd en energie aan het schrijven van boeken en artikelen over de DDR. "Voor die meter wetenschap had Kurt dertig jaar geploeterd, dertig jaar zijn gezin geterroriseerd. Voor die meter had Irina gekookt en gewassen. Voor die meter had Kurt decoraties en onderscheidingen, maar ook uitbranders en één keer zelfs een officiële berisping van de partij gekregen..." (p. 22). Kurt is een schuinsmarcheerder in een ongelukkig huwelijk. Hij laveert behendig tussen aanpassing en verzet en maakt opportunistisch gebruik van de partij, terwijl hij zeer goed ziet hoe ieder zijn rol speelt in een toneelstuk waarin het op overleven aankomt. Hij wil zijn leven geen tweede keer op het spel zetten. Lijdt uiteindelijk ook aan Alzheimer.

Irina: na een armoedige jeugd in de Oeral komt zij met Kurt en haar 2-jarig zoontje Sasja naar Duitsland. Is steeds bezig haar leven te verbeteren door verbouwingen. Irina is ongelukkig in haar huwelijk met Kurt die haar bedriegt met andere vrouwen, zij investeert al haar liefde in haar zoon Alexander (Sasja) en is erg jaloers op de vriendinnen die hij mee naar huis brengt. Ontwikkelt tenslotte een alcoholverslaving als Sasja naar het westen vlucht. “ ‘Sasja is weg,’ schreeuwde ze.’ Dood, begrijp je, dood!’ “ (p.66). Wordt twee keer opgevoerd terwijl ze de kerstgans bereidt. Ze leeft dan toe naar het ideale familiefeest, maar telkens loopt het uit op een ramp. Ook het huis dat ze met zoveel moeite opbouwde zal ze moeten afstaan na de ‘Wende’. “Voor het vaderland, voor Stalin. Zo had ze zich laten belazeren.” (p.305)

Alexander: het alter ego van de schrijver, zelfs als marathonloper. Hij is de 3^e generatie en de ‘zoeker’ in de familie. De partij heeft hem nooit aangesproken, hij is geen lid. Hij heeft te veel gezien van de leugens waarin zijn vader moest leven, maar heeft nu een verloren gevoel van nergens bij te horen. Hij vond nog geen levensvervullende job, noch een partner en twijfelt over een ‘God’ en vlucht naar West-Duitsland op de 90^e verjaardag van Wilhelm. In 2001 wordt kanker vastgesteld, aanleiding voor hem om naar Mexico te reizen, het land waar grootmoeder Charlotte hem zoveel over vertelde, om in haar voetstappen te treden. In Mexico-stad vindt hij enkel lawaai en bedrog, maar in een kustdorpje langs de Stille Oceaan lijkt hij voorlopig rust te vinden, met de nodige afstand om te reflecteren over leven en dood .

Ondanks de zeven fragmenten over Alexander krijg je als lezer geen band met hem, wat hij doet voelt aan als een film zonder tekst. Als persoon ontglipt hij je.

Markus: De zoon van Alexander en Melitta. Zijn vader verliet hen toen Markus twee jaar was en hij ziet hem nog zelden. Markus verwijt zijn vader zijn afwezigheid , ook op de 90^e verjaardag van zijn overgrootvader. Op zijn 18^e is Markus informatietechnicus in opleiding en leeft hij zich in het weekend geheel uit in het westerse uitgaansleven, incl. drugs. Op de begrafenis van grootmoeder Irina herkennen zijn vader noch zijn grootvader hem.

Nadjezda Ivanovna: de moeder van Irina is na een leven van hard werken op late leeftijd van een dorpje achter de Oeral overgeplant in een voor haar onbegrijpelijke moderne wereld, los van al haar tradities. Zij leeft dan ook in een droomwereld. (“in Duitsland waren geen wolven, in Duitsland was alles goed geregeld” p. 125)

Ruge laat de personages zien in hun dagelijkse beslommingen die zich afspelen tegen de achtergrond van het grote ideaal van het communisme. Alle personages zijn emigranten, zijn ooit moeten gaan vluchten. De ouderen hebben zich neergelegd bij de situatie waarin ze terecht kwamen, de jongeren blijven zoeken. De schrijver is mild voor zijn personages en laat zien wat hen beweegt, hij oordeelt niet.

Thema

De grote communistische utopie en haar kleine geleefde werkelijkheid. De mensen die in die werkelijkheid leven koesteren allemaal verloren illusies en verloren idealen. Een familieverhaal als spiegel voor maatschappelijke ontwikkelingen: de familie ontbindt zoals ook de DDR zich ontbindt.

Motieven

Mexico: Het droomland waar Charlotte graag was gebleven en dat ze herschiep in haar Duitse serre en in de verhalen die ze haar kleinzoon vertelde. Het land waar ze één keer de koningin van de nacht had willen zien bloeien. De Aztekencultuur was een bloed-dorstige cultuur die in korte tijd vernietigd werd. Vergelijking met DDR.

Kloostergans: Voor Irina het beeld van de overvloed waarin ze leeft, voor de huisgenoten is het bereiden en eten ervan eerder een dictatuur waaraan ze zich moeten onderwerpen.

De tafel: die moet worden uitgetrokken door Alexander, maar hij ontsnapt naar het westen. De tafel stort in als een partijlid er op steunt om een augurk te pakken. De vallende tafel wordt een voorafspiegeling van de muur die zes weken later zal vallen.

Neues Deutschland: de krant van het centraalcomité van de SED, de Sozialistischen Einheitspartei Deutschlands, wordt dagelijks door Wilhelm uitgespeld en daarmee vult hij zijn dag, ook al in Mexico. Een artikel publiceren in ND is van belang voor een partijlid, de waarheid zul je in deze krant niet lezen.

Augurken: de enige groente die Nadjezda nog kan verbouwen en inmaken. De augurken die zij cadeau doet aan Willem laten weer zijn gebrekkig Russisch zien en het reiken van kameraad Zenk naar een augurk is de aanleiding dat de tafel bezwijkt.



Het beeld van Coatlicue, de Azteekse godin van de aarde.

“Haar gezicht was op een merkwaardige manier samengesteld uit twee slangenkoppen, die je van opzij zag, zodat telkens één oog en twee tanden aan een van de slangen toebehoorden. Uit haar schoot stak het doodshoofdachtige hoofd van haar zoon Huitzilopochtli. Om haar hals droeg ze een ketting van afgehouden handen en uitgerukte harten, het symbool van de offerrituelen van de oude Azteken.” (p. 38)

“ Toen zei Adrian: ‘Het communisme, Charlotte, is net als het geloof van de oude Azteken: het vreet bloed.’” (p. 42)

Stijl

Ruges schrijft in een helder proza met realistische en levendige dialogen. Wijdloppige beschouwingen ontbreken volledig. De schrijver heeft een scherp oog voor het komische en groteske, hoe dramatisch de situatie soms ook is. (Wilhelm die het huis kapot repareert, de aangedampde Trabant, de ruilhandel van Irina voor de ingrediënten van haar kloostergans, de vier belangrijkste vijanden van het socialisme? het portret van dominee Klaus) De schrijver leeft zich ook door de taal in zijn personages in, variërend van de 4-jarige Sasja tot de dementerende Wilhelm. De taal die de auteur hanteert is vooral op het waarnemen gericht, ondersteund door de vele verschillende perspectieven van waaruit alles bekeken wordt.

De vrije indirecte rede wordt vaak toegepast, het lijkt een interne monoloog, maar het is de verteller die de beleefde werkelijkheid vertelt. Zie bv. p. 176-177 Alexander staat in de houding tijdens zijn legerdienst of Irina na de Wende op p. 292-293.

Tsjechov is een groot voorbeeld voor Ruge. “Ik heb nagedacht over de taal die ik wilde hanteren. Het klinkt misschien pathetisch, maar ik vind het noodzakelijk om na Auschwitz in een sobere taal te schrijven. De ergste dictatoren hanteren doorgaans de bloemrijkste taal. Daar wilde ik tegen in gaan. Ik verweer me tegen een taal die zichzelf optut en haar eigen schoonheid celebreert. Ik streef naar een taal die gaat glanzen vanuit de voorwerpen die ze beschrijft en die zelf niet schittert. Mijn taal is een tegengif.”

Titel

De vier generaties die ten tonele worden gevoerd geloven met elke generatie minder in het stralende licht van utopia, de communistische heilsstaat die hen was voorgespiegeld. De DDR blijkt gebouwd te zijn op leugens en heeft voor de volgende generaties veel aan geloofwaardigheid ingeboet. Nadjezda Ivanovna herkent de ‘tijd van het afnemende

licht' (p. 119) in het daglicht van 1 oktober, de dag waarrond het boek werd opgebouwd en de dag van de aardappeloogst in de Oeral.

Genre

Autobiografische generatieroman

Meer lezen

Boeken over leven in de DDR of in het nieuwe Duitsland

- Uwe Tellkamp : *Der Turm* (2008), vertaald als *De toren* (2009)
- Ingo Schulze: *Adam und Evelyn* (2008), vertaald als *Adam en Evelyn* (2009)
- Thomas Brussig : *Helden wie wir* (1995)
- Andrea Hanna Hünninger : *Das Paradies* (2011), vertaald als *Het paradijs* (2012)

Klassiekers

- Thomas Mann : *Buddenbrooks* (1901) is ook een generatieroman die de bloei en neergang van een koopmansgeslacht in Lübeck in de 19e eeuw beschrijft.
- Robert Musil: *Berlin Alexanderplatz. Die Geschichte vom Franz Biberkopf* (1929) het leven van een kleine crimineel in de arbeiderswijken rond de Alexanderplatz in Berlijn in de jaren '20.

Meer info

- Interview met Eugen Ruge :
<http://www.youtube.com/watch?v=5VU3JLQSIU>
- Uitgebreide (Duitse) beschouwing van het boek:
http://de.wikipedia.org/wiki/In_Zeiten_des_abnehmenden_Lichts
- *Mijn taal is mijn tegengif* / Interview van Piet de Moor met Eugen Ruge. *De Morgen* 1/09/12
- *Er is niets meer over uit de DDR-tijd* / Willem Van Zadelhoff. *De Standaard* 21/09/12

Discussievragen

- Het boek zit- romantisch gezien- erg ingewikkeld in elkaar. Ervaarde je dit als een meerwaarde? Waarom zou de auteur hiervoor gekozen kunnen hebben?
- Welk personage is je het meeste bij gebleven en waarom?
- Alexander komt voor in zeven fragmenten. Heb je een duidelijk beeld gekregen van zijn karakter? Blijft er niet meer afstand tussen zijn personage en de lezer of is het juist het afstandelijke in zijn karakter dat je voelt? Is Alexanders verloren gevoel van nergens bij te horen een gevolg van zijn familiaal verleden?
- Hoe groeit een kind op in een schijnheilige maatschappij? Zie Alexander en Markus.
- 'Als vrouw', had Gertrud Stiller tussen de middag aan tafel gezegd, 'moet je twee keer zo veel presteren om succes te hebben.' Twee keer? Drie keer!' (p. 100) In de DDR was in 1952 blijkbaar al een wet 'gelijke behandeling' goedgekeurd, vind je dat dat blijkt uit het boek? Hoe verlopen de levens van de vrouwen in het boek? Kijken zij positief tegen het socialisme aan? Charlotte op p. 43-44: "Wat zou er zonder de partij van haar geworden zijn? (...) In de Communistische Partij had ze voor het eerst respect en waardering ondervonden. (...) het waren de communisten geweest die haar talenten

hadden onderkend, haar de kans hadden gegeven om vreemde talen te leren en haar politieke taken hadden toevertrouwd,...". Charlotte, Irina, Nadjezda, Melitta.

- Ruge heeft lang gewacht voor hij zijn familieverhaal durfde op te schrijven, de hoofdpersonages moesten eerst gestorven zijn. Vind je hem hard in zijn oordeel over hen?
- Heeft het boek je meer bijgebracht over het leven onder het DDR-regime? Wat is je daaruit vooral bijgebleven?
- De schrijfstijl van Ruge is erg observerend, nauwelijks interpreterend of filosoferend. Was dat een min of een plus en waarom?
- Heb je ook humor gevonden in Ruges observaties van het leven in de DDR? Kun je enkele voorbeelden noemen?
- Recensent Antoine Verbij zei in Trouw: "Knap bedacht en knap geschreven. Zijn scènische roman schakelt behendig tussen perspectieven en toonaarden, tussen de sarcastische opa en de vetcoole achterkleinzoon, tussen schrijnend huwelijksleed en groteske slapstick.(...) Dat filmische is tegelijk de zwakte van het boek. De personages blijven schetsmatig, als de krabbels op een story-board. Ze komen niet echt tot leven, missen de innerlijke dynamiek waardoor literaire personages zich van filmpersonages onderscheiden." Ben je het hiermee eens?
- Waarom heeft de auteur er voor gekozen om nine/eleven in dit DDR-verhaal te verwerken?
- Het laatste hoofdstuk over Alexander die tot rust komt in een Mexicaans dorpje langs de Stille Oceaan is volledig in de voltooid tegenwoordig toekomstige tijd geschreven. Wat roept dit in jou op? Is volgend citaat een vooruitwijzing naar Alexander in Mexico? p. 107: Charlotte over het te recenseren boek: "In plaats van naar de DDR te gaan –je zou toch zeggen: een voor de hand liggend alternatief- keerde hij terug naar Mexico, waar hij wat over leven een dood filosofeerde en tenslotte de hand aan zichzelf sloeg."